

Di Romana Gundikê Dono De Wek “Êdin” Temsîliyeta Tirkan

Aziz Tekin

Puxte

Berhema wêjeyî de ji nû ve hilberîn, di mijarên nasname, îmaj, îmgeyê de rê li ber meriv vedikin. Wek tê zanîn ji nû ve hilberîn û zexmkirina rastiyê rêya herî baş û hêsan a afirandina “êdin” e. Em jî bi vê xebatê, di romana *Gundikê Dono* ya Mahmut Baksî de li ser temsîliyeta tirkan sekinîn. Berhema ku taybetiyên dema xwe û dorhêla xwe di nava xwe de dihûndirîne, herçiqas bi rehetî neyên dîtîn jî “bîra kolektîf” a civaka xwe dide der û wateyên cihê jî dihewîne. Di romanê de, di derbarê “êdin” de şikl û şemalên fîzîkî, li xwekirin, hewîn, helwest, tevger, baweriyên de bi rêya şayesandinê piçûk dîtîn, piçûk xistin, wêdakirin an bi dîtina wek xwe çêkirina îmajan bê analîzkirin. Ev hemû li ser mînakên ji romanê hatine girtin dê bê kirin

Peyvên sereke: îmaj, bîra kolektîf, nasname, êdin, derbîr

Abstract

Several works on the reproduction of reality in literary works - in particular the production of identity, image and imagination - were leading the way of the work done here. As it is widely known, the creation of "the other" was the most effective way to reproduce and establish a specific reality firmly. In this work, we are taking a closer look on the representation and imagination of the Turkish in Mahmut Baksî's novel *Gundikê Dono* (The Village of Dono). This novel is carrying traces of the time, place and society it was written in and thus provides the opportunity to take a different look at the society's collective memory, from which the novelist takes its ideas from. We will analyze the novel and its specific image creation by its humiliating, excluding or including approaches to the other's physical appearance, ways of dressing, housing, attitude and belief. All this will be explained with the help of the examples given in the novel.

Keywords: Image, Imagination, Collective Memory, Identity, Othering, Unconsciousness

“Em”ê ji ser “êdin” tê afirandin an “êdin”ê “me”

Di afirandina îmajê de têgehên sereke “ez/em” û “êdin” in. Di serî de li gorî “min” “adin” heye. Ev adinî bi gelemperî li gorî nasnameya ferdî ye. Ev jî bûyîna ferd dest pê dike heya ku xwe wek endamek civakê bihesibîne hîs bike berdewam dike. Yek jî li gorî “me” “êdin” heye. Piştî ku ferd xwe endamek civakê dihesibîne rewşa êdin ya hevpar/kolektîf nas dike. Ji vê pê ve cihêtiyê ne li gorî xwe, li gorî civaka tê de dijî dinirxîne û şîrove dike.

Çendek pênaseyên “êdin” hene. Saziya Zimanê Tirkî (TDK) di derbarê xala êdin de wiha dinivîse; “1. Tiştê ku behsa wî tê kirin an jî ji du tiştên dişibin hev ya ji hêla girîngiyê de dût. 2. Tişt an kesa/ê ji nav çandê hatî wêdar kirin” (Öteki, TDK). Wek ku ji pênaseyê jî tê famkirin ji bo “êdin” dûrbûn hewce ye. Ev dûrbûn ne tenê ji hêla fîzîkî her wiha ji hêla girîngî û cîh de

jî derbasdar e. Di heman demê de kesên li derveyî çanda serdest cîh digrin in. Kifşkirina “êdin” ji hêla kes an civakê, di heman demê de kifşkirina “ez” jî ye. “Ez” an “em” beriya ku bi “êdin” re rû bi rû bimîne derfeta ku xwe nas bike nabîne, bi kifşkirina “êdin” re tiştên di nava xwe de dibîne. Di dîrokê de bi destpêka hewldana serdestkirina “ez” an “em” “êdin” xwiya dibe. Di hin qonaxan de daxwaz û helwesta tunekirina “êdin” çêdibe ku ev heta asta nijadperestî û şer diçe. Ev di encameke neserkeftinê ya pişaftin û şibandina xwe ya li hember tişt û kesên ji çanda heyî cihê ye.

“Êdin” di nivîsarên wêjeyî ku em behs dikin bi rêya şibandin û îmgayan tê çêkirin. Sigmund Freudê ku têgeha “derbîr” di çarçoveya teoriya psikanalîzê de pêş ve xistibû xwediyê çend wateya ye ango li pişt binbîra tê dîtin zêdetir esasek nayê dîtin an jî veşartî jî heye. Ev tişt ku em dikarin wek “binbîra nivîsaran” bi nav bikin di rastiye de “binbîra kolektîf” û “derbîr” bi xwe ye. Li gorî hin teorîsyenan, nivîsar berhemên binbîrê ye. Nivîskarên ku afirînerê hunera honakî ne her yek vebêjerê çîrokan û honakger in, di heman demê de wek endamek civaka xwe, çî baş çî xerab cîh didin diyardeya “êdin”.

Wek qada binavkirinê berhema hunerî

Wêje, qadeke hunerî ye ku honak û rastiye bi hev re li hev diguncîne û xwediyê feraseteke wate avakirinê ye. Ev rastî û wate avakirin bi navgînên ziman tê çêkirin. Û ev wate avakirin bi bîra kolektîf tê çêkirin. Bîra kolektîf bi rêyên cihê xwe digihîne ferd û komên civakî. Pevguheziya girseyî, wêje, pergela perwerdeyê, hunerên çandî; formên cihê yên rabirdûya bi awayên porformatîf an jî bi nivîskî û devkî qeyd û depo dike (Connerton, 1999). Ev qeyd û depo gelemperî bi ser wêjeyê tê kirin. Bilginê dibê “Komên mirovahiyê xwe di rabirdûya hevpar de dinasin, vê rabirdûyê li bîra xwe neqş dikin, bi rêya ritûelan bi bîr tînin û şîrove dikin” (Bilgin, 2007: 219), di berhemek xwe ya din de (2013) di derbarê bîra kolektîf de wiha dibêje: “(...) bîra kolektîf, bi ser hin sembol, bîranîn, berhemên hunerî, tore, hînbûn, nîrx, bawerî û agahiyên kevneşopî, mîrateya raborî barkirî, bi kurtasî bi bîra kolektîf ava dike” (r. 41).

Di berhemên hunerî de ji nû ve avakirina wateyê karekî domdar e. “Rastiya dîrokî ne tê kifşkirin ne jî tê çêkirin; lê bi rêya ‘vegotin/çîrok’ an ji nû ve tê afirandin/hûnandin” (Jusdanis 1998; 38). Kesên wêjeyê wek navgînek pêhasandinê difikirin di wê baweriyê de ne ku wêje dikare “rastiye” vebêje. Vê nêrîna ku wêjeyê wek eyne dide xûyan wisa bawer dikin ku çî di civakê de diqewime û civak di nava xwe de çî dihundirîne divê bi heman awayê veguhezînin berhema hunerî.

Umberto Eco teza, bi xwendina berhemek hunerî re tekakesek di tevahiya jiyana xwe de çî agahî bi dest xistibe cardin li hiş tê vexwendin, bi xwendinê re tekakes heta wê kêliyê çî agahî û nîrxên civakî li ba xwe hiştibe cardin dijî û dinîrxîne diparêze. (veguheztin Demirözü: 2003: 172). Ev agahiyên li hiş tînin vexwendin kêrî îmajê ji hêla nivîskar ve bo xwendevanan tê avakirin û qasê hejmara xwendevan an jî qasê hejmara kesên bi berhema hunerî re dikevin pêwendiyê cardin tê hilberîn.

Di vê qonaxê de bîrdoziya nivîskar, xwendevan û di heman demê de bîrdoziya berhemê derdikeve pêşberî me. Ji ber nivîskar xwediyê bîrdoziyeke û armaneke wî/wê ya veguhestinê heye, nivîsar bi bîrdoziya nivîskar hûnandî ye. Dema xwendevan jî nivîsarê dixwîne, li bêjîngê dixê, çawa li ba nivîskar dibe bi heman awayê wate li nivîsarê bar dike û bîrdoziya nivîsar û

nivîskar li gor xwe cardin hildiberîne. Di berhemên wêjeyî de bîrdoziya di derbarê “êdin” de gelemperî bi rêya watedarkirinê tê çêkirin. Watedarkirina berhema bîrdoziyê ye û Stuart Hall wiha pênase dike: “Desthilatdariya îdeolojîk destlilatdariya watedarkirinê ye. Ji hev belavkirina destlilatdariya watedarkirinê, tê wateya betalkirina watedarkirinên derbasbar. Têkoşîna li ser wateyê tê kirin, şêweyek têkoşîna îdeolojîk e. Navgînên vê têkoşînê saziyên medya-çandî ne. (...) Hêza îdeolojîyê, bi siyaseta vê navkirinê ve girêdayî ye” (veguhestin, Arslan, 2015: 11). Wek ji gotinên Hall jî tê famkirin ev watedarkirin ji ser berhemên wêjeyî ku him saziyên medyatîk û him jî saziyên çandî ne tê kirin. Van Dijkê dibê: “Îdeolojî, çarçoveya pêdiviya pênasekirina sosyo-çandî ya komek civakî wek “xwe” û “êdin” raber dike” (veguhestin, Arslan, 2015: 12). Foksiyonîbûna bikaranîna watedarkirinên îdeolojîk di nivîsarên wêjeyî de nîşanê me dide.

Takekes an jî komên civakî, diyarkirin, watedarkirin û pênasekirinên derbarê xwe de li gor tişt û kesên ne ji wan û dût dikin. Di hin deman de ev ne hewce ye ku wek mekanî dût bibe, wek mînaka *Gundikê Dono* her çiqas êdin ji hêla fizîkî nêzik bin jî ji hêla xeyalkirina paşeroj, pêşeroj û fikir de ji hev dût in. Hin dem jî ev li gor bîrdoziya nivîskar jî diguhere; wek ku axa, şêx û begên nijadkurd dût tên hesibandin. Dema me behsa avabûna merheleyên îmaj û nasnameyê kiribû hatibû nîşandayîn ku takekes an jî komên civakî ji ser kesên ne ji wan ava dibin. Ne hewce ye ku ev pênase rast be an jî nêzê rastiyê be. “Xwe-îmaj”a komek civakî kêrî fonksiyonkirina îdeolojîyê tê. Wek li jor jî hatî behskirin ev bi rêya; hevokên bi watevakar, binavkirin, wesfdayînan tê çêkirin. Hêla îdeolojîk ya binavkirin û pênasekirin di mînaka peyvên “terorîst” û “şervanê azadiyê” de bi zelalî li ber çavên me tê raxistin. Ev watedarkirin û binavkirinên îdeolojîk bi gotinên Hall; “têkoşîna li ser watêyê tê kirin e” (veguhestin, Arslan 2015: 11).

Îmaj an jî “rastiya me ava kirî”

Îmajên ku pêwendiyên wan bi rastiyê re bi guman in, hest û ramanên “me” yên di derbarê “êdin” de ne. “Îmaj; encama yekparebûna ramanên tevlihev, hest, bîranîn û hwd. li gor îdeolojîyê e. Bi lêhûrbûnek li ser îmajan nîşan dide wê bê dîtîna ka nivîskarek bi zanetî an ne bi zanetî baweriyên di nav civakê de cih girtine çiqas dişopîne.” (Milas, 2000: 7). Îmaj, bi taybetî di avakirina nasnameya neteweyî de fonksiyonek girîng digre. Di vê şopandina îmajê de hin caran “êdin” bi tevayî tê tîpolojîkirin, streotîpkirin û “yên ji me” kesên îdeal tên afirandin, hin caran jî “êdin” bi kesên ji me ye tê zeliqandin û wek rola kesên bi yê baş re – ku ew em in- bi hev dike dilîze û bi vî awayî zexmkirina îdealbûna kesên ji me tê kirin.

Li hember îmaja ku ji bo komeke derve tê çêkirin, pênaseyên komên civakî di derbarê xwe de dikin jî “nasname” ye. Pênaseya nasname jî bi gelemperî ji ser kesên hember, êdin tê çêkirin. Avakirina nasnameyê bi avabûna netewedewletan û taybetî bi navgînên dewletê derbasê merheleyeke din bûye. Di romana kurdî de ku em li ser xebitîne, saziyên dewleta kurd tune ne, rewşenbîr, nivîskar û sîyasetmedar rola dewletê digrin ser xwe. Siyasîbûna nivîskar û rewşenbîr Baksî vê gotina me piştrast dike. Gregory Jusdanis (1998) ku li ser rola entelektûelan di avakirina nasnameya neteweyî de disekine, di vê mijarê de wiha dibêje: “Elîtên demê, bi sêwirandina raboriyek cihê ji bo daxwaza netewekirina girseyên, girîngiya muxayîlek hevpar firq kirine û di wê hişmendiyê de ne ku wêje peywira eynebûna “bîra

kolektîf” dibîne û çîroka wan vedibêje” (r. 68). Ji hêlek din ve hew ne tenê rewşenbîr rola avakirina neteweyan digrin ser milê xwe hin caran jî li gor bîrdoziya xwe pêşengtiyê li fikrên çînî, zayendî, olî û hwd. jî dikin. Di romana *Gundikê Dono* de jî cih bi cih nêrîna çînî ya nivîskar xwûya dibe.

Li gor angaştê Ali Rattansi, post-modernîzm bo hin nasname hin nasnameyên din marjînalîze bike hatî afirandin (veguhestin Arslan, 2015: 24). Bi taybetî di mijara nasnameyê de “marjînalîzekirin” rêyek hêsan e, lewra li vir ser “êdin” re wêder kirin, hefskirina qadek sînorê wê diyarkirî û tunekirin rehetir e. Ev car caran dibe sedem ku hin nasname bi awayek fanatîk vekişin ber bi xweparastinê. Pir caran ev êrîşkirin û xweparastin di nav nivîsarên wêjeyî de jî berdewam dike. Wek mînak *Gundikê Dono* jî nasnameya kurdîtiyê bi rêya nivîsê hewl dide xwe biparêze.

Romana Mahmut Baksi ya bi navê *Gundikê Dono* di sala 1988’an de hatî weşandin. Baksi di vê romana xwe de bi nêrînek ne durrî rastiye bûyerên komek gundî û ser wan re jî civaka Kurdistanê ku di demek her diçe tevlîhev dibe, lêgerînên wan vedibêje. Ji bo wan kesên çîroka wan tê vegotin, ji ber kevneşopiyên êdî nikarin debar bikin, her diçe bi van dijiwariyên kevneşopiyê re rû bi rû dimînin. Têkoşîna wan a li hember van kevneşopiyên tê vegotin. Cihê bûyerê lê derbas dibin *Gundikê Dono* ye ku dikeve herêma Xerza. Romana ku têkiliyên axa û gundiyan kiriye mijara xwe bi paşve vegeftina bûyerên dîrokî cardin pevdixe, wek “êdin” di gelek cihan de behsa tirkan dike. Bi mînakên me jî romanê girtî ye em ê hewl bidin ku îmajê êdin/tirkan raxin ber çav. Ji ber vê yekê jî her çiqas em hevokan ji romanê bigirin jî hewl bidin ku paş bûyeran jî binirxînin. Lewre îmajê tirkan ya heye/hatî avakirin li derveyê vê romanê û nivîsarên hunerî heye/hatî avakirin, bi rêya van navgînan berdewamiya xwe çêdike.

Dema em di derbarê îmajê tirkan de ya di wêjeya kurdî de bifikirin û li ser van berhemana lêkolînê bikin divê em li ber çav bigirin kî/kê “tirkan” temsîl dike. Bi gelemperî di wêjeya kurdî û di bîra hevpar ya kurdan de temsîliyeta tirkan wek; leşker, karmend û xebatkarên dewletê xwiya dibe. “Tirk û tirkbûn nasnameyeke leşkerî ye” (Yücel, 2011: 194). Di rastiye de em dikarin vê di romanê dema destpêka Komara Tirkiyê de hatî nivîsandin de jî bibînin. Di berhemên vê demê de lehengên bi kurdan re dikevin têkiliyê bi piranî leşker an jî bi awayek xebatkarên dewletê ne. Di wêjeya kurdî û bîra hevpar ya kurdan de ev wek tirk/romî tîrên pênasêkin.

Di romana *Gundikê Dono* de êdin bûna yê ji me an jî nefoksiyonelbûna girêdana netewî

Bi rêya hevokên ji romanê hatine girtin, tiştên bi tirk û tirkan ve girêdayî an vegotinên kêrî çêkirina îmajê tirkan tê dê bîr amajekirin û ev hevok bi hurgulî dê bîr revakirin. Hevokên wek mînak hatine girtin di niv honaka bûyerê de bê nixandin û her wiha hewl bê dayîn paşxana bûyeran li ber çav bê raxistin. Me dest neda şaşiyên jêgirtinên ji romanê.

Di romana *Gundikê Dono* de tiştê herî balkêş; tişt, bûyer an jî kifşkirinên em dikarin wek nû bi nav bikin awayek bi tirkan ve girêdayî ne. Di derbarê nebûna çanda çay vexwarinê de wiha tê gotin. “Bes carcaran gava diçûn mala Hecî Zorav li ser serdikê di destê wî de didîtin. Ji wan kirî ku çay vexwarin tenê mafê axan e, şifêran e, an jî ew kesên ku bi tirkî diaxivin ê wan e.” (r. 14) “Çay”a ku ji bo civakê bi awayek nû ye bi tirkan ve tê girêdan. Nivîskar vê

kevinbûn/kurdbûn, nûbûn/tirkbûnê bi nav dike û li gor eşyayên tên bikaranîn tesnîf dike. Ligel eşyayan zimanê lehengan ên pê diaxivin jî wek nû û kevn tên senifandin. “Tiştên kevin û nû bi hev ve zeliqîbûn. Perîxan û Salo ne tam Kurd bûn, ne jî Tirk” (r. 18) Di berdewamiya rûpelan de ji ser Perîxan û Salo, tirk bi cixare, şalpe, kirasên gulgulî, eynikên naylon û şe ku tiştên nû ne tên pêwendîdar kirin û kurd jî beravajî bi tiştên ku li hember tiştên nû disekin. Ev hinek bi rihê demê re jî girêdayî ye, tişt û dîtînen nû ji ser tirkan diket qada Kurdistanê û ev jî dibû sedem kut irk bi tiştên nû bên zanîn. Ji ser van taybetiyan xerabnîşandayîna “êdin” tune ye ji ber ku nivîskar tiştên nû baş dinirxîne. Xirabnîşandayîna tunebe jî bi awayek “em” û “êdin” jî hev tên veqetandin.

Lê her kesê/a bi nû/tirkan ve dikeve têkiliyê kêmasîkî pê re peyda dibe, bi saya vê kêmasiyê “nejimebûna wan” derdikeve holê. Ne tam kurdbûna Perîxan û Salo û axaftina wan a bi tirkî serê gundiyan tevlîhev kiriye.

Taybetiyek dina balkêş a di derbarê “êdin/tirkan de ev e; axa, beg û şêxên her çiqas ji hêla nijadî de kurdbin jî di nava hevokan de bi tirkan re girêdayî tên vegotin. Di gelek cihan de pêwendîdarkirina wan heta radeyeke wek “ji wan be” tên nîşandayîn. Di hevoka jor de “axa, beg û kesên tirkî diaxivin” dikevin kategoriya kesên çay vedixwun. Herdem balkişandina pêwendîya axa û dewletê hinekî jî bi rihê demê ve girêdayî ye. Wek ku tê zanîn piştî ku Tirkiye derbasî pergala pirpartîtiyî bû û Partiya Demokratîk bû serdest bi hinceta “xetereya komînîzmê” ji Amerîkayê arîkariya maddî hat girtin û aboriya dewletê baştir bû. Di nav arîkariya hat stendin de traktorên heta wê kêliyê li Tirkiyê nedihat dîtin jî hebûn. Helbet li Kurdistanê jî kesên ku hêza wan têr bike vana bistîne axa bûn û dewletê jî bi zanetî vê hêzê xist destê axayan. Ev jî bû sedem ku di navbera axa û began de têkiliyek kûrtir çêbibe. Di romanê de jî ji traktor wek sembolek têkiliyê di navbera dewlet û axayan de tê behskirin. “Tu pirr bi siûdî Fero, Hecî Zorav ne tenê axayê çend gundan e; warê Xerzan tev de ê wî ye. Hikûmet ku hikûmet e, li ber derê deriyê me buye parsek. Hakîm û qaymeqama dinê ji me re xulamtiyê dikin.” (r. 47) Wek ji jêgirtinê jî tê famkirin herdem binê pêwendîya axa û dewletê tê xêz kirin. Di honaka bûyerê de axa û hukûmat/dewlet/tirk her dem piştevaniya hev dikin. “Heylo xwelî li serê te be Hesên. Hesênê Cînan, wile tu ji vadanê bêtir bi kêrî gûkî jî nayî. Kuro dîno, ketiye serê te ku hikumeta Tirkan ê rabe ser xwe û milkê metrûke ji Hecî Zorav bistîne û bide me ha.” (r. 55) Di tevahiya vegotinê de bi awayek kategorîk ji bo îmajêkirinê axa û dewlet di heman derewayê de cîh digrin. “Ger hun bi a min bikin, emê sibê bi hev re herin Sêrtê ba walî; çare qereqol in, Mehmed beg. Bê cendirman em êdî bi mênîkê gundî nikarin.” (r. 90) Ji devê axayan têkiliya di navbeyna axa û dewletê tê zexm kirin û her wiha tevkariya çêkirina îmajê tê kirin. Di hevoka jor de axayên ji bo rê li ber girtina serhildana gundiyan civiyane wek tevkar ji xwe re “êdin/tirkan” dibînin.

Li gel axayan Şêx jî bi awayek qethî bi “êdin” re tên girêdan. Meriv dikare wek sedem bîrdoziya nivîskar û rihê wê demê re vê girê bide. “Şêx Mehmûdê Zoqeydê piştî xwe da bû Enqerê û ji bo maladîna xwe ji Xwedê dikir. Gava hinek axayên Xerzan xwestin ku li ber Kemalo rabin, Şêx Mehmûd Fetwa da û got: “Ên li dijî hikumetê şer kin, ew kafir in. (...)” (r. 97)

Îmajçêkirina di derbarê “êdin” de cardin şîrovekirina bûyerên dîrokî û ser vê bûyerê re çêkirina nasnameyek nû û her wiha zexmkirina îmajê “êdin” xalek din a balê dikşîne ser xwe. “Mala Eliyê Unis, Qewmê çiya, di kon û kozikên xwe de bersiva zilmê û qetlîamê didan.” (r. 80) Ev hevok balê dikşîne ser bûyerên Serîhildana Sasonê û îmajê “êdin” ku wek “zilmê û qetlîamê” dike dide nîşandayîn û her wiha bi navlêkirinê ev kar û kirinan dike para “êdin”. Bi gelemperî di bûyerên dîrokî de îmajçêkirinek xerab –wek ku me di pênaseya îmajê de jî diyar kiribû ne mecbûr e ku ev rast bin lê helbet tiştê wiha jî heye ku îmaj bingeha xwe ji rastiye digrin- hêsantir e û di nivîsaran de rêyeke bêtir tê hilbijartin e. “Hey lolo, hey lêlê... Xwediyên me tune dara di me ke. Ma lawo bîra w eli şerê Motka nayê? Eskerên Tirkan bi hezaran zar û zêç kuştin... Motka wêran kirin.” (...) Şikeftên Motkan hê tijî hestî ne.” (r. 98) Dîrokê berevajiyê baweriya serdest li bêjîngeke din dixê û pêşkeşî xwandevanan dike. Di derbarê tevkujiya ermenan de jî hevokê wiha derbas dibe. “Lê ev dostanî û cîrantî ji aliyê Osmaniyan ve hatiye xira kirin. Roma bêbext ev her du gelên dost û dilsoz berdane hev.” (r. 18)

Di bûyerên dîrokî de bi vegera paş sedem û çavkaniyên “êdinbûna” “êdin” bi demên berê ve tê girêdan. “Hahî, hahî Rizgo Axa... Ma we çi zû jibîr kir lawo? Ma ên bavê me, pismam û hogirên me kuştine ne cendirmê bûn? Ji Osmaniyan heta niha, ê me dikujin kî ne gelo?” (r. 91) Ji hevoka jor jî diyar dibe ku “êdinbûna” “êdin” ji berê de heye û ev bi mînakên tê zexmkirin.

“Îmajê tirkan” di romanê de bi piranî ji ser leşker û karmendan tê avakirin. Leşkerê ku tirkan temsîl dike bêhtir noqê peyvên “mirin”, “zilim” tînin kirin. “Alaya Sêrtê, tevên cendirmên Xelatê ketibûn nav gundan. Kî diket ber wan dikuştin. Jin zarok, pîr, dapîr. Gund dişewitandin, pez û dewar talan dikirin.” (r. 80) Karê “kî diket ber wan diku(j)e” her “êdin” dike. “Cendirman derî şikand û ketin hundir. Dê û bavê Bedo, xuşk û birayê wî yê piçûk bi derbek de dan ber gulan. Bedo di qulika kewarê de vê wehşetê bi çavên xwe dît.” (r. 81)

“Cendirmê wek gurên har ketibûn nava gund. Bi zimanê Tirkî, weka seyên dijwar, çi dihat ber devê wan, ji gundiyan re digotin.” (r. 83) Nivîskar cendirmeyan dişibîne gurê ku nîşaneya êrîşkariyê û dirindeyiyê ye bineyekserî îmajê “êdin/tirkan” çêdike. Di gel karên xerab “êdin” her dem bi şixulên mirin, şer, birîndarkirin ku tundiyê di nava xwe de dihewîne ve tînin zanîn.

Dema derbarê “êdin” de îmajê tê çêkirin bîra kolektîf paş ve tê vexwendin, bûyerên dîrokî yê di bîra gel de ne bi îmajê nebaş a “êdin” ve tê girêdan. “Herdu jî bi bûyera malbatên xwe mezin bibûn. Haya wan ji zilma Roma reş, ji qatlîama kurdan, ji nefiyê hebû.” (r. 17) Nivîskar li vir bîra kolektîf paş ve vedixwîne. Hay wan jê heye ku ev “zilma”, “qatlîam”, “nefikirin” bi destê kî/kê bûye.

Di romanê de îmajê “êdin” ne tenê bi ser tîkiliyên mirovan her wiha bi ser xirakirina xwezayê, bi ser “hatina ji derve êdin” jî tê nîşandayîn. “Rata weysilqranî, Çemê Hazo, Naqeba Bilwanis, ji qewanê topan, metralyozan û çaplîyan sor û zer bibûn.” (r. 80) Xirakirina xwezayê jî “êdin” tê zanîn. “Dengê top û tîfîngan, kevîr li ser kevîran nehişt. Dar û ber şewitîn. Pezkovî, xezal, şalûr û bilbil di bin gulan de, di bin dengê topan de can dan...” (r. 79) Beriya em derbasê encamê bibin divê ku em cardin bikirpînî ku di bîra kolektîf a kurd de tirk

bi ser “leşkeran” ve tèn zanîn. Hê jî wisa tê zanîn ji ber rewşa heyî hê neguherî ye. Helbet ev rê li ber hin gotin û xebatên din jî vedike lê ne mijara vê nivîsê ye.

Encam

Di romana *Gundikê Dono* ku em li ser sekinîn de bi gelemperî wêderkirin û bi wêderkirinê ve girêdayî “êdin” di nav hin qaliban de tê nîşandayîn. Ev bi piranî diyarkirina tixûbên çandî yên di navbera “em” û “êdin” de dibe. Li gor nivîskar zimanê me kurdî ye û zimanê tirkî êdin e. Wek vê qadên cihêtiyê tê diyarkirin. Ev di şikl û şemalên fizîkî, li xwekirin, hewîn, helwest, tevger, baweriyên de derdikeve holê. Nivîskar di şeyesandina “êdin” de van cihêtiya bi zelalî diyar dike. Di van şeyesandina de herçiqas zimanek wêderkirinê bê bikaranîn jî zimanek kêmxistî tune ye. Di hin ciyan de jî “êdin” bi “tiştên baş û nû” tèn zanîn.

Kategoriyeke din ya wêderkirinê; nêzîkbûna tundiyê, kavilkirinê, zalimtiya yên “êdin” e. Meyla wan tê nîşandayîn û van wêfên xerab di nav hevokan de bi “êdin” re tê bikaranîn. Ligel vê nivîskar “êdin” dişîbîne ajalên “dirinde” û “êrîşkar” û vê rewşê bêtir xurt dike. Herçiqas şayesandinên xerab ên wek “Bêbavê Romê”, “Roma reş û bêbext”(r. 80) hebin jî “êdin” bi çêran nayên zanîn ku ev jî kategoriyeke wêderkirinê ye.

Di romanê de “êdin” di çarçoveyê bûyerên nexweş de tê tesfîrkirin ku ev bi piranî bûyerên kuştin û tundiyê ne. Di romanê de rêya herî zêde hatî hilbijartin ev e. Bi gelemperî bûyerên dîrokî wek referans tèn dayîn avakirina êdin ji nû ve tê saz kirin.

Encama herî balkêş ya di romanê de ew e ku hin kes herçiqas jî “me” be jî çîn û hilbijartina polîtîk dive sedem ku bikeve nav kategoriya “êdin”. Di romanê de “em”ê nijadî û “em”ê olî û çînî di rewşê dijber de ne. Gundiyê kurd jî me ye lê axa û şêxên bi dewletê re tevdigerin dikevin çarçoveya “êdin”. Em bi rehetî dikarin vê bi bîrdoziya nivîskar ve girê bidin û ev rê li ber me vedike ka bîrdoziya nivîskar çawa nirxandina bûyeran de bi bandor e. Di romanê de bingeha pênaseya “êdin” li ser kesên bi dewletê re têkiliyê de ne tê danîn. Ev jî bi me dide zanîn ku di nav honaka nivîsarê de cihêbûna nijadî û çandî tena serê xwe têt nake ku yek bibe “êdin”.

Bi awayek polîtîk kurdbûn; di nav vegotîneke dîrokî de û di çeperê wî de tê avakirin. Li paş tê vegeftin û bûyerên hatî jiyîn cardin tê vegotin û hûnandin. Di vê jî nû ve çêkirina dîrokê de îmaj û nasnameyên hene cardin tê saz kirin û tê beravajîkirin.

Çavkanî:

Arslan, R. (2015). *Îmajdan Kimliğe: Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Kürtler*. Diyarbekir: J&J Yayınları.

Baksi, M. (1992), *Gundikê Dono*. Stenbol: Gökyüzü Sanat Ürünleri.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Enqere: Aşina.

Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. Stenbol: Bağlam.

Cibo, N. (2016). *Kürt Tarihinde Garzan ve Pencinarîler*. Stenbol: İsmail Beşikci Vakfı Yayınları.

Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. Alaeddin Şenel (Wer.), Stenbol: Ayrıntı Yayınları.

Demirözü, D. (2003), *İlk Dönem Yunan Romanında (1834-1880) Öteki İmajı*, 2003, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43, 1 169-194

Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. Tuncay Birkan (Wer.), Stenbol: Metis.

Milas, H. (2000). *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. Stenbol: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Müslüm, Y. (2011). *Osmanlı-Türk Romanında Kürt İmgesi*. Stenbol: Agora Kitaplığı.

Sebrî, O. (2005). *Şerrên Sasûnê (1925-1937)*. Stenbol: Weşanên Pêrî

Öteki:

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.574c4286202e65.14411813 dîroka ketinê: 21 Adar 2017.